Оригинални научни рад
316.644-053.6:[316.72:323.1(497.115)
DOI:10.5937/zrffp46-10810

Миљана С. Павићевић[1]
Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за психологију

Данијела С. Петровић[2]
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Одељење за психологију

ПОВЕЗАНОСТ ВАСПИТНИХ СТАВОВА РОДИТЕЉА И ЕТНОЦЕНТРИЗМА АДОЛЕСЦЕНАТА[3]

Сажетак. У раду је разматран допринос који васпитна атмосфера у породици има на развој етноцентризма адолесцената. У истраживању је учествовало 345 испитаника са Косова и Метохије српске националности. За прикупљање података су коришћени следећи инструменти: Скала за процену васпитних ставова родитеља (Коцопељић, 2009) и Скала за процену етноцентризма (Шрам, 2010). Резултати истраживања показују да адолесценти испољавају највиши степен националне хомогенизације, а да је према њиховој проценидоминантан васпитни став њихових родитеља хладно-ограничавајући. Корелационом анализом је утврђена највећа повезаност (p=0. 35) између ограничавајућег васпитања оца и националне супериорности и пристрасности, као и националне искључивости и предрасуда. С друге стране, највећа повезаност (p=0. 37) је утврђена између хладног васпитања мајке и националне хомогенизације, као и између ограничавајућег васпитања мајке и нацио-

[1] miljanapavicevic@yahoo. com

[2] dspetrov@f.bg.ac.rs

[3] Рад је део пројекта „Идентификација, мерење и развој когнитивних и емоционалних компетенција важних друштву оријентисаном на европске интеграције", број 179018, који подржава Министарство науке Републике Србије.

Рад је примљен 18. јануара 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. априла 2016.

налне искључивости и предрасуда. Такође, корелације средњег интензитета (од p=0. 30 до p=0. 49) постоје између хладног васпитања мајке и националне искључивости и предрасуда (p=0. 30); попустљивог васпитања мајке и националне хомогенизације (p=0. 35); ограничавајућег васпитања мајке и националне супериорности и пристрасности (p=0. 35). Поред тога, регресионом анализом је утврђено да су васпитни ставови мајке значајни предиктори сва четири аспекта етноцентризма, док је васпитни став оца значајан предиктор само једног аспекта етноцентризма и то националне супериорности и пристрасности.

Кључне речи: васпитни ставови, етноцентризам, родитељи, адолесценти.

УВОД

Васпитни ставови родитеља

Истраживање васпитних ставова родитеља почела су тридесетих година XX века у Сједињеним Америчким Државама (Матејевић, 2007). Прву поделу васпитних ставова извршио је Канер (према Пиорковска Петровић, 1991) који је издвојио четири врсте ставова родитеља: прихватање и љубав, јавно одбацивање, претеране захтеве и претерану бригу. Нешто касније, током педесетих година XX века, Рое и Сигелман (према Пиорковска Петровић, 1991) предлажу модел васпитних ставова родитеља који укључује два пола – топао и хладан однос родитеља према деци. Топао однос родитеља одражава се кроз прихватање, са мање или више љубави у зависности од расположења родитеља, а хладан однос родитеља је повезан са ставом избегавања детета кроз одбацивање или занемаривање (Матејевић, 2007). Обе врсте односа, и топао и хладан, огледају се у ставу емоционалне усредсређености на дете на два начина: претераним захтевима или претераном заштитом.

У радовима већине наших истраживача (на пример, Генц, 1994; Михић и сар., 2006; Коџопељић и сар., 2008) превасходно се користи Шеферов дводимензионални модел васпитних ставова родитеља, односно ревизија овог модела од стране Баумриндове (Лацковић Гргин, 2006). У свом дводимензиналном моделу Шефер претпоставља постојање две димензије: афективне и контролне. Афективна димензија представља емоционални однос родитеља према детету и има два екстремна пола: топло и хладно васпитање. Контролна димензија показује дозвољену психич-

ку и физичку слободу и самосталност детета и она такође има два пола: попустљиво и ограничавајуће васпитање (Schaefer, 1959, према Пиорковска Петровић, 1991; Матејевић, 2007). Комбинацијом ових екстремних тачака или полова двеју димензија добијају се четири различита васпитна става родитеља: топло-попустљив, хладно-попустљив, топло-ограничавајући и хладно-ограничавајући васпитни став.

Родитељ чији је васпитни став доминатно топло-попустљив, емотивно је близак са својим дететом, показује прихватање и позитивне емоције. Дете је у таквој атмосфери сигурно уродитељску љубав и подршку, али није презаштићено. У комбинацији са топлим васпитањем, попустљивост не мора да значи непостојање правила, већ њихово прилагођавање личности и потребама детета (Коџопељић, 2009). Што је дете старије, то му се допушта већа слобода и подстиче његово осамостаљивање.

Код топло-ограничавајућег васпитног става родитеља има елемената презаштићености детета. Међутим, дете је окружено топлином, па јасно постављање граница и правила понашања није усмерено на осујећивање дететових основних потреба, посебно уколико се са одрастањем манифестације ограничавања адекватно модификују (Коџопељић, 2009).

За родитеље које карактерише хладно-попустљиви васпитни став у односу према деци се каже да их одликује општа небрига за дете, према детету се понашају хладно и одбојно и не излазе у сусрет дететовим потребама (Матејевић, 2007). Попустљивост у комбинацији са хладноћом означава непостојање јасних правила понашања.

Хладно-ограничавајући васпитни став родитеља одликује ретко испољавање љубави, дистанциран и хладан однос према детету. Правила се ригидно постављају, а њихово непоштовање оштро се санкционише. Физичка и психичка слобода детета је спутана на различите начине (Матејевић, 2007).

ЕТНОЦЕНТРИЗАМ

Готово да нема дефиниције етноцентризма, а да у њој нису наглашена веровања и ставови о супериорности властите над другим националним или етничким групама (Шибер, 1998). Осим осећаја националне супериорности, као компоненте етноцентризма Сумнер (2002, према Шрам, 2010) наводи постојање сна-

жне националне групне кохезије и привржености и потребе за одбраном интереса властите групе насупрот интересима чланова спољашних група. Како групна кохезија подразумева снажну везаност чланова групе, логично је да концепт етноцентризма нужно имплицира постојање етничке или националне афективне везаности, а не само перцепцију или осећај супериорности.

Шрам (2002) сматра да је тешко претпоставити да је етноцентризам континуирана варијабла на којој један екстрем означава националну искључивост, а други националну негацију, односно да не постоје релативно независне димензије етноцентризма. Овај аутор је пошао од претпоставке да је етноцентризам вишедимензионални конструкт који се састоји од афективне, когнитивне и бихејвиоралне компоненте. Према Шраму (2010) етноцентризам је састав релативно повезаних ставова и веровања који на афективном нивоу указују на снажну националну везаност и спремност на саможртвовање за националне интересе; на когнитивном нивоу указују на перцепцију потребе за националном хомогенизацијом, на присутност националне супериорности и предрасуда; на бихејвиоралном нивоу указује на присутност искључивости, неповерења и пристрасности у социјалним интеретничким трансакцијама.

За етноцентризам је карактеристична присутност различитих облика одбрамбених механизама, присутност имплицитног или експлицитног страха, несигурности, ауторитарности, конформизма, те депресивних, анксиозних и агресивних реакција (Eckhardt 1991; Момировић, 1989; Шрам. 2003; Wolf, према Шрам 2004).

Постоје два доминантна објашњења постојања етноцентризма. Једни покушавају да га објасне нечим што називају људском природом, имајући на уму инстинктивна понашања и генетско наслеђе (Vanden Berghe, 1981; Shaw i Wong, 1989, према Шрам, 2002), а други га објашњавају стављањем у одређени историјски, културни и економски контекст (Deutsch, 1966; Hechter, 1975; Gellner, 1983; Anderson, 1983; Smith, 1986, према Шрам, 2002).

МЕТОД

Предмет и циљеви истраживања

Како се културе разликују у погледу начина васпитања деце тј. васпитних ставова родитеља које подржавају (Hofstede, 1986), тако и одређени васпитни ставови родитеља могу утицати на уверења о култури којој дете припада, као и на уверења о другим културама и на понашање према приданицима других култура. На пример, утврђено је да су људи који су у нацистичкој Немачкој помагали прогоњеним Јеврејима, излажући сопствене животе опасности, у својим породицама научили да поштују и цене људе изван сопствене, оштро дефинисане групе (Oliner & Oliner, 1988; Стауб 1997, према Франц и сар., 2009). Истраживање спроведено у Србији, показало је да млади који потичу из породица у којима је било мање међусобних сукоба и у којима је постојао срдачнији однос родитеља према деци, пре свега однос заснован на подстицању самосталности, а не послушности и чији су родитељи били вишег образовања, испољавају много мањи степен етноцентризма (Попадић, 2004).

У раду је разматран допринос који васпитна атмосфера у породици има на развој етноцентризма код адолесцената. Главни је циљ истраживања да испита да ли и каква повезаност постоји између васпитних ставова родитеља и етноцентризма адолесцената. Поред тога, истраживање је имало за циљ и да утврди полне разлике у процени васпитних ставова родитеља, као и степену израженост етноцентризма.

Варијабле

Васпитни став родитеља се дефинише као тежња ка одређеном релативно непромењеном начину понашања родитеља (посебно оца и посебно мајке) према детету (Зиемска, према Пиорковска-Петровић, 1991). У овом истраживању се операционализује скором на Скали за процену васпитних ставова (Коцопељић, 2009).

Етноцентризам се дефинише као систем ставова који полази од супериорности властите социјалнегрупе и њених вредности у поређењу са другима, а произилази из групо-центризма, односно потребе појединца за припадањем и идентификацијом (Ши-

бер, 1998). Операционализује се скором на Скали етноцентризма (Шрам, 2010).

Инструменти

У истраживању су коришћени следећи инструменти:

*Скала за процену васпитних ставова (ВС-скала)*намењена је мерењу васпитних ставова родитеља перципираних од стране њихове деце (Коџопељић, 2009). Испитаник даје посебне процене за васпитне поступке оца и васпитне поступке мајке. Скала садржи четири субскале: (1) *топло васпитање* (родитељ окружује дете топлином и поверењем, често га хвали и награђује за исправно, пожељно понашање, а ретко кажњава; објашњава детету како да се понаша и разлоге за такво понашање; посвећује му пуно времена и спреман је да саслуша његове потребе); (2) *хладно васпитање* (родитељ је одбојан, често раздражљив или пасиван и незаинтересован за дете; често употребљава казне као васпитно средство, неретко и физичке; мало разговара са дететом и не објашњава своје поступке); (3) *попустљиво васпитање* (родитељ поставља детету захтеве и правила, али то ради флексибилно, водећи рачуна о дететовим особинама и конкретној ситуацији; не захтева ригидно придржавање правила, и што је дете старије, то му допушта већу слободу и подстиче његово осамостаљивање) и (4) *ограничавајуће васпитање* (родитељ намеће детету многа правила и забране и ригидан је у процени њиховог испољавања; кршење забрана санкционише и усмерен је више на правила него на дете, чиме делује спутавајуће). Комбиновањем скорова које испитаници постижу на овим субскалама може се добити заступљеност неког од четири васпитна става: *топло-попустљив, хладно-попустљив, топло-ограничавајући и хладно-ограничавајући* (Коџопељић и сар., 2009).

ВС-скала је петостепена скала Ликертовог типа и садржи по 44 ајтема за оца и мајку, односно по 11 ајтема за сваку субскалу. Ауторка скале (Коџопељић, 2009) наводи поузданост за сваку субскалу појединачно и то: топло васпитање α= .93; хладно васпитање α= .91; попустљиво васпитање α= .86 и ограничавајуће васпитање α= .86. На нашем узорку поузданост изражена Кронбаховим Алфа за субскале васпитних ставова оца и маке износи: топло васпитање оца α= .84; хладно васпитање оца α= .83; попустљиво васпитање оца α= .68; ограничавајуће васпитање оца α= .79; топло

васпитање мајке α= .82; хладно васпитање мајке α= .82; попустљиво васпитање мајке α= .65; ограничавајуће васпитање мајке α= .78.

Скала етноцентризма (Етно-3) указује на различите димензије етноцентричких ставова и потенцијалног понашања у међуетничким интеракцијама (Шрам, 2010). Састоји се од 23 ајтема које испитаници процењују на петостепеној скали Ликертовог типа. Теоријски распон резултата креће се од 23 до 115 бодова. Овом скалом се могу проценити четири фактора: (1) *национална афективна везаност и самопожртвовање*, (2) *национална искључивост и предрасуде*, (3) *национална супериорност и пристрасност*, и (4) *национална хомогенизација*. Субскала национална афективна везаност и саможртвовање садржи 8 ајтема и указује на присутност снажне националне идентификације и спремности на саможртвовање. Субскала национална искључивост и предрасуде садржи 7 ајтема и дефинише међунационално неповерење, затвореност у социјалним трансакцијама и предрасуде. Субскала национална супериорност и пристрасност садржи 5 ајтема и указује на перцепцију опште, моралне и интелектуалне националне супериорности и на пристрасност у формалним социјалним интеракцијама. Четврта субскала је национална хомогенизација која садржи 3 ајтема, и указује на потребу за националним јединством. Шрам наводи поузданост скале α= .91 (Шрам, 2010). Поузданост на нашем узорку за целу скалу износи: α= .89, а по субскалама добијена је следећа поузданост: нацинална афективна везаност и саможрвовање α= .83; национална искључивост и предрасуде α= .79; национална супериорност и пристрасност α= .72; национална хомогенизација α=.62.

Упитник основних социодемографских карактеристика. У истраживању је коришћен упитниккојим су утврђене основне социодемографске карактеристике испитаника.

Узорак

Узорак су чинили млади са подручја Косова и Метохија српске националности, њих укупно 345, и то 162 испитаника (47%) и 183 испитанице (53%), просечне старости АС=19,36; СД=1,944.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Перцепција васпитних ставова родитеља

Након што су за сваку од четири субскале (топло, хладно, попустљиво и ограничавајуће васпитање) утврђени сирови скорови сабирањем вредности на ставкама које чине појединy скалу, сваки од добијених сирових скорова је на основу норми датих у приручнику *Процена психолошких и психопатолошких феномена* (Коцопељић, 2009) претворен у одговарајући Т-скор. Вредност Т-скора испод 40 говори о малој изражености, а вредност Т-скора изнад 60 о великој изражености одговарајућег васпитног става. На основу Т-скора одређује се васпитни став који је доминантно присутан у родитељском понашању према детету (Коцопељић, 2009). Доминантан васпитни став се добија комбинацијом вишег Т-скора са једне од скала афективне димензије (топло или хладно васпитање) и једне од скала контролне димензије (попустљиво или ограничавајуће васпитање). На овај начин, могуће је као доминантан издвојити један од четири васпитна става: топло-попустљиви, топло-ограничавајући, хладно-попустљиви и хладно-ограничавајући.

У *Табели 1* дат је приказ сирових и Т-скорова на *ВС-скали*. Добијени подаци показују да је код испитаника из нашег узорка доминантан васпитни став и оца и мајке хладно-ограничавајући.

Родитељи које одликује хладно-ограничавајући васпитни став, ретко показују љубав према детету. Дистанцирани су и хладни према њему. Ригидно постављају правила, и њихово непоштовање могу оштро да санкционишу. Код детета може да се развије осећај кривице, неповерење према одраслима и пасивност (Тодосијевић, 1999). Врло често родитељско инсистирање на правилима и ограничењима у односу на дететов слободан избор, деца препознају и доживљавају као израз недовољне родитељске љубави или емотивне хладноће (Коцопељић и сар., 2008). Слика емоционално дезангажоване релације са оцем карактеристична је за традиционалну улогу оца, као задуженог, пре свега, за материјално обезбеђивање породице (Михић и Петровић, 2009). Међутим, Солеша Гријак и Ердеш Кавечан (2012) дошле су до налаза да испитаници који имају осећај прихваћености/одбачености од стране једног родитеља, имају исти осећај и у вези са другим родитељем.

		Отац		Мајка	
		Сирови скорови	Сирови скорови Т-скорови	Т-скорови	
Топло васпитање	Мушки	43	47	45	48
	Женски	45	48	47	45
Хладно васпитање	Мушки	25	56	23	57
	Женски	20	53	19	55
Попустљиво васпитање	Мушки	41	49	41	48
	Женски	40	43	41	43
Ограничавајуће васпитање	Мушки	27	57	28	57
	Женски	25	57	26	55

Табела 1: Сирови и Т-скорови на Скали за процену васпитних ставова родитеља (ВС скала)

Налаз, да је према мишљењу испитиваних адолесцената доминантан васпитни став њихових родитеља хладно-ограничавајући, може бити и последица узраста испитаника. Наиме, на адолесценцију се гледа као на период повишене бунтовности против многих ауторитета, првенствено родитеља (Тодосијевић, 1999). Такође, добијене резултате можемо посматрати и у контексту послератних дешавања. Наиме, због страха од неизвесности, страха за безбедност своје породице, прилагођавања новим условима живота и преокупираности родитеља животном егзистенцијом, родитељи често повећавају контролу у васпитању деце, па је хладно-ограничавајући васпитни став родитеља сасвим очекиван у послератном контексту у коме испитаници живе.

Израженост етноцентризма

У *Табели 2* дат је приказ просечних вредности на субскалама етноцентризма. Пошто субскале садрже различити број ајтема, да бисмо могли да поредимо израженост аспеката етноцентризма, урађена је корекција скорова тако што је просечна вредност подељена са бројем ајтема на субскали. Резултати показују да је најизраженији аспект етноцентризма национална хомогенизација, затим следи национална афективна везаност и саможрвовање, док су мање изражени национална супериорност и пристрасност, као и национална искључивост и предрасуде.

	N	Мин.	Мака.	АС	СД	Кориговани скорови
Национална афективна везаност и саможртвовање	345	8	40	28. 06	6. 79	3. 51
Национална искључивост и предрасуде	345	7	35	18. 33	6. 18	2. 62
Национална супериорност и пристрасност	345	5	25	14. 05	4. 56	2. 81
Национална хомогенизација	345	3	15	11. 33	2. 52	3. 78
Укупан скор	345	26	114	71. 78	16. 20	3. 12

Табела 2: Дескриптивни показатељи изражености појединих аспеката етноцентризма

Након тога, да бисмо испитали да ли су разлике између изражености појединих аспеката етноцентризма статистички значајне, применили смо т-тест упарених узорака. Из *Табеле 3*видимо да између изражености свих аспеката етноцентризма међусобно постоје статистички значајне разлике на нивоу 0. 05.

	АС	АС	СД	Т	дф	Сиг.
Национална афективна везаност и саможртвовање	3. 51	.89	.86	19. 19	344	.001
Национална искључивост и предрасуде	2. 62					
Национална афективна везаност и саможртвовање	3. 51	.70	.86	15. 13	344	.001
Национална супериорност и пристрасност	2. 81					
Национална афективна везаност и саможртвовање	3. 51	-.26	.80	-6.03	344	.001
Национална хомогенизација	3. 78					
Национална искључивост и предрасуде	2. 62	-. 19	. 76	-4. 64	344	.001
Национална супериорност и пристрасност	2. 81					
Национална искључивост и предрасуде	2. 62	-1. 15	1. 01	-21. 09	344	. 001
Национална хомогенизација	3. 78					
Национална супериорност и пристрасност	2. 81	-. 96	. 99	-17. 88	344	. 001
Национална хомогенизација	3. 78					

Табела 3: Резултати т-теста упарених узорака

Испитаници у нашем истраживању показују изражену националну хомогенизацију, тј. потребу за националним јединством, у чијој се позадини налази перцепција нације као проширене по-

родице (Horowitz, 2000, према Шрам, 2010). Промене у обиму распрострањености и јачини везаности за нацију, током деведесетих година двадесетог века на територији Србије, објашњава се утицајем три фактора: наслеђем традиционалне културе и патријархалног друштва; наслеђем ауторитарног режима и утицајем ситуационих фактора (Васовић и Глигоријевић, 2011). Рат је свакако један од најизраженијих ситуационих фактора. Подручја захваћена ратним дешавањима и економском кризом карактерише окретање традиционалним идентитетима, који у том тренутку нуде поуздане и проверене оријентације у сфери вредности и симбола идентификације (Васовић и Глигоријевић, 2011). Поред тога, доживљај угрожености, реалне или само наслућиване, све више појачава неповерење у друге нације, а самим тим и идентификацију са властитом етничком групом. Међуетнички сукоби потенцирају етничку хомогенизацију (Васовић, 1999).

Повезаност васпитних ставова родитеља и етноцентризма

Применом корелационе анализе утврдили смо да постоји позитивна корелација топлог васпитања оца са националном хомогенизацијом, док хладно васпитање оца позитивно корелира са националном искључивошћу и предрасудама, са националном супериорношћу и пристрасношћу, као и са националном хомогенизацијом. Попустљиво васпитање оца позитивно корелира са националном афективном везаношћу и саможртвовањем, као и са националном хомогенизацијом, док ограничавајуће васпитање оца позитивно корелира са националном афективном везаношћу и саможртвовањем, националном искључивошћу и предрасудама, и са националном супериорношћу и пристрасношћу *(Табела 4).*

	Национална афективна везаност и саможртвовање	Национална искључивост и предрасуде	Национална супериорност и пристрасност	Национална хомогенизација	Етноцентризам
Топло васпитање	.09	-.09	-.02	.15**	.02
Хладно васпитање	.06	.23**	.22**	-.06	.17**

Табела 4: Повезаност васпитних ставова оца са етноцентризмом
**Корелација значајна на нивоу п<0. 01

Попустљиво васпитање	.18**	.03	.07	.26**	.15**
Ограничавајуће васпитање	.21**	.35**	.35**	.076	.33**

Табела 4: Повезаност васпитних ставова оца са етноцентризмом
**Корелација значајна на нивоу п<0. 01

Све добијене корелације су значајне на нивоу 0. 01, при чему је највећа повезаност (р=0. 35), тј. повезаност средњег интензитета[4] утврђена између ограничавајућег васпитања оца и националне супериорности и пристарсности, и националне искључивости и предрасуда.

Топло и попустљиво васпитање оца доводи до тога да испитаници своју нацију доживљавају као породицу, док хладно и ограничавајуће васпитање повећава националну искључивост, супериорност и пристрасност.

Посматрајући скалу у целини, закључујемо да је етноцентризам адолесцената повезан са хладним, попустљивим и ограничавајућим васпитањем оца, при чему је корелација између етноцентризма и ограничавајућег васпитања оца највећа. Није утврђена повезаност етноцентризма и топлог васпитања оца.

Применом корелационе анализе смо утврдили да хладно, као и ограничавајуће васпитање мајке позитивно корелира са свим аспектима етноцентризма, тј. санационалном афективном везаношћу и саможртвовањем, са националном искључивошћу и предрасудама, са националном супериорошћу и пристрасношћу, као и са националном хомогенизацијом. Такође, утврдили смо негативну корелацију топлог васпитања мајке са националном искључивошћу и предрасудама, и позитивну корелацију са националном хомогенизацијом. С друге стране, попустљиво васпитање мајке је у позитивној корелацији са националном искључивошћу и предрасудама и са националном хомогенизацијом *(Табела 5).*

[4] Према Коену (Cohen, 1988, према Палант, 2009) корелације средњег интензитета крећу се у распону од р=0.30 до р=0.49, док се корелацијама ниског интензитета сматрају корелације у распону од р=0.10 до р=0.29.

	Национална афективна везаност и саможртвовање	Национална искључивост и предрасуде	Национална супериорност и пристрасност	Национална хомогенизација	Етноцентризам
Топло васпитање	. 06	-. 15**	-. 08	. 25**	-. 04
Хладно васпитање	. 15**	. 30**	. 29**	. 37**	. 26**
Попустљиво васпитање	. 15**	-. 01	. 04	. 35**	.11*
Ограничавајуће васпитање	. 27**	. 37**	. 35**	. 12*	. 36**

Табела 5: Повезаност васпитних ставова мајке са етноцентризмом

*Корелација значајна на нивоу п<0. 05 **Корелација значајна на нивоу п<0. 01

Све добијене корелације су значајне на нивоу 0. 01, изузев корелација између ограничавајућег васпитања мајке и националне хомогенизације, која је значајна на нивоу 0. 05. Највећа повезаност (р=0. 37) је утврђена између хладног васпитања мајке и националне хомогенизације, као и између ограничавајућег васпитања мајке и националне искључивости и предрасуда. Такође, корелације средњег интензитета (од р=0. 30 до р=0. 49) постоје између хладног васпитања мајке и националне искључивости и предрасуда (р=0. 30); попустљивог васпитања мајке и националне хомогенизације (р=0. 35); ограничавајућег васпитања мајке и националне супериорности и пристрасности (р=0. 35). Остале корелеције су ниског интензитета (од р=0. 10 до р=0. 29).

Посматрајући скалу у целини, закључујемо да је етноцентризам адолесцената повезан са хладним, попустљивим и ограничавајућим васпитањем мајке, при чему је корелација између етноцентризма и ограничавајућег васпитања мајке највећа. Није утврђена повезаност етноцентризма и топлог васпитања мајке.

Из наведених корелација (*Табеле 4 и 5)* можемо видети да хладно и ограничавајуће васпитање оба родитеља повећавају националну искључивост и предрасуде, као и националну супериорност и пристрасност испитаника. Контролна димензија васпитања оца (попустљиво и ограничавајуће васпитање) утиче на већу националну афективну везаност и саможртвовање испитаника, док је код мајке, поред контролне димезије, укључена и афективна димезија (топло васпитање). На већу националну хо-

могенизацију утиче топло и попустљиво васпитање оца, и афективна и контролна димензија мајке у целини.

Налаз, добијен у овом истраживању, да су васпитни ставови мајке интензивније повезани са различитим аспектима етноцентризма, него васпитни ставови оца, може се објаснити специфичним одликама Косова и Метохије. Наиме, новија истраживања (Златановић, 2012; Миловановић, 2014) су показала да је на Косову и Метохији и даље доминантна патријархална култура, која подразумева посебан начин привређивања, одређену друштвену организацију прилагођену специфичном начину живота и посебну идеологију и систем вредности (Требјешанин, 2008). У патријархалнојкултури постоји битна разлика у односу мајке и оца према деци. За разлику од оца који заступа начело рада, дисциплине и строгости, који је озбиљан и резервисан према деци, мајка је брижна, пуна разумевања, више времена проводи са децом и више се брине о деци, па самим тим мајка више и утиче на њихов развој и њихове ставове (Требјешанин, 2008).

Васпитни ставови родитеља као предиктори етноцентризма

У модел регресионе анализе су као предиктори укључене димензије васпитних ставова родитеља: димензија контроле (са половима попустљиво-ограничавајуће васпитање) и афективна димензија (са половима топло-хладно васпитање) очева и мајки, а скорови на мереним аспектима етноцентризма (национална афективна везаност и саможртовање, национална искључивост и предрасуде, национална супериорност и пристрасност, национална хомогенизација), као критеријске варијабле. Имајући у виду добијене корелације између васпитних ставова родитеља и аспекта етноцентризма *(Табеле 4 и 5)*, у регресиони модел смо укључили само оне васпитне ставове родитеља које остварују значајне корелације са аспектима етноцентризма. Тако су у регресиони модел, где је критеријска варијабла национална афективна везаност и саможртвовање, као предиктори укључени попустљиво и ограничавајуће васпитање оца и хладно и попустљиво васпитање мајке *(Табела 6)*. У регресиони модел, где је критеријска варијабла национална искључивост и предрасуде, као предиктори су укључени хладно и ограничавајуће васпитање оца и мајке *(Табела 7)*. У регресиони модел, где је критеријска варијабла национална супериорност и пристрасност, као предиктори су укључени хладно и ограничавајуће васпитање оца и

мајке (Табела 8). И у регресиони модел, где је критеријска варијабла национална хомогенизација, као предиктори су укључени топло и попустљиво васпитање оца и топло, хладно, попустљиво и ограничавајуће васпитање мајке (Табела 9).

Национална афективна везаност и саможртовање. Резултати регресионе анализе показују дасу димензије васпитања оца и мајке значајни предиктори националне афективне везаности и саможртвовања и да објашњавају 10,4% варијансе националне афективне везаности и саможртвовања *(Табела 6).*

Предиктори	ΔР²	Ф	в
Васпитни ставови родитеља	. 104	7,883	
Попустљиво васпитање оца			. 155
Ограничавајуће васпитање оца			-. 082
Хладно васпитање мајке			. 058
Попустљиво васпитање мајке			. 054
Ограничавајуће васпитање мајке			. 303*

Табела 6: Повезаност васпитних ставова оца и мајке са националном афективном везаношћу и саможртвовањем

* п<0. 05

Ограничавајући васпитни став мајке се показао као најзначајни предиктор националне афективне везаности и саможртвовања.

Национална искључивост и предрасуде. Димензије васпитних ставова оца и мајкеобјашњавају 15,4% варијансе националне искључивости и предрасуда као аспекта етноцентризма, при чему је хладни васпитни став мајке најзначајнији предиктор националне искључивости и предрасуда.

Предиктори	ΔР²	Ф	в
Васпитни ставови родитеља	. 154	12. 316	
Хладно васпитање оца			-. 178
Ограничавајуће васпитање оца			. 140
Топло васпитање мајке			-. 060

Табела 7: Повезаност васпитних ставова оца и мајке са националном искључивошћу и предрасудама

Хладно васпитање мајке	. 234*
Ограничавајуће васпитање мајке	. 182

Табела 7: Повезаност васпитних ставова оца и мајке са националном искључивошћу и предрасудама

* п<0. 05

Национална суīериорност и īристрасност. Димензије васпитних ставова оца и мајкеобјашњавају 14,7% варијансе националне супериорности и предрасуда као аспекта етноцентризма (*Табела 8*).

Предиктори	ΔР²	Ф	в
Васпитни ставови родитеља	. 147	14. 628	
Хладно васпитање оца			-. 191
Ограничавајуће васпитање оца			. 252*
Хладно васпитање мајке			. 276*
Ограничавајуће васпитање мајке			. 057

Табела 8: Повезаност васпитних ставова оца и мајке са националном супериорношћу и пристрасношћу

* п<0. 05

Ограничавајући васпитни став оца и хладни васпитни став мајке, два су најзначајнија предиктора националне супериорности и предрасуда.

Национална хомоīенизација. Димензије васпитних ставова оца и мајке објашњавају10,2% варијансе националне хомогенизације као аспекта етноцентризма (*Табела 9*). Попустљиви и ограничавајући васпитни ставови мајке су значајни предиктори националне хомогенизације као аспекта етноцентризма.

Предиктори	ΔР²	Ф	в
Васпитни ставови родитеља	. 102	6. 408	
Топло васпитање оца			. 061
Попустљиво васпитање оца			. 098
Топло васпитање мајке			-. 182

Табела 9: Повезаност васпитних ставова оца и мајке са националном хомогенизацијом

Хладно васпитање мајке	. 082
Попустљиво васпитање мајке	. 266*
Ограничавајуће васпитање мајке	. 177*

Табела 9: Повезаност васпитних ставова оца и мајке са националном хомогенизацијом

* п<0. 05

На основу добијених резултата регресионе анализе, видимо да су васпитни ставови мајке значајни предиктори сва четири аспекта етноцентризма, односно националне афективне везаности и саможртвовања, националне искључивости и предрасуда, националне супериорности и пристрасности, као и националне хомогенизације, док је васпитни став оца значајан предиктор само једног аспекта етноцентризма и то националне супериорности и пристрасности. Тиме резултати регресионе анализе додатно поткрепљу налаз корелационе анализе о томе да мајке својим васпитним ставовима имају већи утицај на појаву етноцентризма код адолесцената.

ДИСКУСИЈА

Имајући у виду да подручје Косова и Метохије карактерише веома сложен историјски, политички и културни контекст (Златановић, 2012), несумљиво је да специфична друштвена ситуација у којој се млади на Косову и Метохији налазе, посредује њихову перцепцију васпитних ставова родитеља, као и утицај који васпитни ставови родитеља имају на израженост етноцентризма код адолесцената.

Дуготрајни сукоби, међу које можемо сврстати и косовско-метохијски, према Здравковићу имају пет заједничких карактеристика (Здравковић, 2005): (1) неравнотежа моћи и преокрет власти (доминација једне групе изазива страх, несигурност и неповерење међу члановима друге/подређене групе); (2) етнички идентитет (етнички сукоби се могу посматрати и као сукоби идентитета утемељени на осећају угрожености); (3) „осуђеност" на живот у окружењу нежељене етничке групе; (4) екстремне емоције (бес, супериорност, инфериороност, огорченост, страх); (5) свакодневна траума и виктимизација. Такође, ширење страха од не-

пријатеља, а представљање своје нације као мирољубиве,једна је од својстава свих етничких група (Здравковић, 2005).

Резултати нашег истраживања показују да адолесценти своје очеве и мајке перципирају као доминантно хладно-ограничавајуће у васпитним поступцима према њима. Овај налаз је у складу са развојним специфичностима периода адолесценције. Наиме, пораст дистанце родитељ-дете је редовна појава у току адолесценције (Steinberg & Morris, 2001; Steinberg, 2002). Специфичност односа генерација у породици, поред блискости и сарадње, чини увек и известан степен напетости. Та „природна" напетост која ствара предуслов за развој личности младе особе, неретко буде заоштрена друштвеним односима и околностима чији се утицај осећа у породици (Милић, 2001, према Чичкарић, 2004).

Регресионом анализом смо утврдили да је димензија контроле један од значајаних предиктора етноцентризма. Димензија контроле одређена је настојањем родитеља да се дете придржава правила у понашању и својим поступцима. Родитељи контролишу дечије понашање и тако спречавају развој дечије аутономије и индивидуалности (Тодоровић, 2005). Деца, коју подижу родитељи који користе претње, забране, потискују непријатељство према родитељима преко реактивних формација понизног потчињавања и глорификације. Агресија је потиснута и померена на разне туђе групе. Стога су ауторитарност и етноцентризам две стране исте медаље, настале у несвесном да би се избегло кажњавање и омогућио сигуран вентил за огромну мржњу (Петровић, 2001).

Резултати регресионе анализе показују и да су васпитни ставови мајки значајнији предиктори етноцентризма. Већ смо напоменули да се већи утицај мајке може објаснити специфичном улогом мајке у патријархалној култури која је заступљена на Косову и Метохији. Поред тога и друга истраживања спроведена у нашој средини додатно осветљавају разлике у улогама мајке и оца. Наиме, у поређењу са улогом мајке, отац је доследно описан као мање функционалан у својој родитељској улози, било да се квалитет релације родитељ–дете описује преко васпитних ставова, димензијама позитивне и негативне размене, или перципираном бригом и заштитом, а његов утицај на развој детета је мање изражен од утицаја који има мајка (Грубор и сар., 2008; Михић и Петровић, 2009; Михић, 2012). Зато штоје мајка стуб породице, особа која се брине о кући и деци, особа која има највећи утицај на друштвени, емотивни и социјални развој деце (Михић, и

сар., 2006; Требјешанин, 2008) оправдано је претпоставити да је стога значајнији и њен утицај на појаву етноцентризма код деце.

ЗАКЉУЧАК

У измењеним друштвеним околностима као што су етнички сукоби, друштвене кризе, постконфликтни контекст, улога родитеља као потпорног система има посебан значај. Породица за дете представља сигурну базу за напад и одбрану (Златановић, 2012), а као облик друштвене подршке, породица помаже у превазилажењу стреса (Јовановић, 2012). Да би породица била оптимална средина за развој детета, неопходно је да између родитеља и детета постоји адекватна емоционална размена, добра и отворена комуникација, као и правилна расподела улога (Матејевић и Тодоровић, 2012).

Пошто наши испитаници и њихови родитељи живе у срединама које су окружене другом етничком групом, где постоји стални страх од поновног избијања етничког сукоба и страх за безбедност породице, очекивано је да родитељи повећавају контролу у васпитању деце. Белски (1984; 1999 према Михић и сар., 2007), претпоставља да стресна искуства у развојном окружењу снижавају капацитете за сензитивност и респонсивност родитеља, повећавајући ризик за појаву депресије и других проблема који се одражавају на испуњавање улоге старатеља и квалитет односа са дететом.

Тип породичне организације и модел васпитања такође утичу на избор групне идентификације адолесцената. Адолесценти који потичу из породица које негују традицију и чврсту хијерархијску структуру, без веће самосталности у одлучивању, показују виши степен идентификације са нацијом, вером и породицом (Чичкарић, 2004). Према Хоровицу (Ђурић, 2001) етнички ставови деце су у ствари само слика средине у којој живе и у којој се развијају, а родитељи као најбитнији аспект средине, преносе на децу ставове засићене стереотипијама, предрасудама и склоношћу ка дискриминативном понашању. Ако узememo у обзир просечну старост испитаника у нашем истраживању, видећемо да су они рођени непосредно пре и у току ратних дешавања на Косову и Метохији, што значи да су период раног детињства и школовања проводили живећи искључиво у срединама са чисто српским становништвом (вртићи, школе). Због тога је логичан закључак дакако сами испитаници нису имали довољно додира па ни искуства са суседном нацијом, израженост етноцентризма представља пренесени образац понашања од родитеља.

Такође, добијене резултате треба сагледати и у светлу чињенице да наши испитаници и њихови родитељи живе у срединама које у суседству имају Албанце као сународнике, а да велики број истраживања код нас (на пример, Попадић & Биро, 1999; Биро и сар., 2000) показује да најизраженија социјална дистанца и стеротипи постоје управо према Албанцима, испред Рома, Хрвата, Словенаца и других етничких група, чак и када нема директних контаката са њима.

ЛИТЕРАТУРА

Биро, М., Логар-Ђурић, С., Богосављевић, С. (2000). Политички утицај државних и независних телевизија у Србији. *Нова српска политичка мисао, 1–2*, 227–242.

Васовић, М. (1999). Етничка мржња у Срба као пропагандни мит. *Социолошки преглед, 33(1–2),* стр. 21–33.

Васовић, М., Глигоријевић, М. (2011). Демократске промене у Србији и процес деетнификације друштвене свести. *Годишњак 2011, број 5*. Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, стр. 103–118.

Генц, Л. (1994). Перцепција заступљености васпитних поступака родитеља у зависности од пола, узраста, социоекономског статуса и школског успеха адолесцената. У: Ђурић, Ђ. (ур.): *Личност у вишекултурној средини*, Нови Сад, Филозофски факултет, Одсек за психологију, стр. 15–24.

Грубор, С. Михић, И., Зотовић, М., Петровић, Ј. (2009). Релације селф концепта адолесцената и процењених васпитних стилова њихових родитеља. *Педагошка стварност ЛВ, 5–6*, стр. 622–635.

Здравковић, Х. (2005*). Политика жртве на Косову: Идентитет жртве као примарни дискурзивницић Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*. Београд: Српски генеалошки центар.

Златановић, С. (2012). *Однос етничкоī и друīих облика колективноī идентитета: теренскаистраживања српске заједнице на јуīоистоку Косова.* (Необјављена докторска дисертација). Универзитет у Београду, Филозофски факултет.

Јовановић, М. (2012). *Породични односи и доживљај смисла живота код адолесцената.* (Необјављен мастер рад). Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за психологију.

Коцопељић, Ј., Пекић, Ј., Генц, А. (2008). Релације између васпитних ставова родитеља и ауторитарности деце. *Педагошка стварност, ЛИВ, 9–10*, стр. 1029–1038.

Коцопељић, Ј. (2009). Процена васпитних ставова (ВС-скала), у: Биро, М., Смедеревац, С., Нововић, З. (ур.): *Процена психолошких и психопатолошких феномена.* Београд: Центар за примењену психологију. стр. 165–178.

Лацковић Гргин, К. (2006). *Психологија адолесценције*. Јастребарско: Наклада Слап.

Матејевић, М. (2007). *Вредносне оријентације и васпитни стил родитеља.* Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.

Матејевић, М., Тодоровић, Ј. (2012). *Функционалност породичних односа и компетентнородитељство.* Универзитет у Нишу. Филозофски факултет.

Миловановић, И. (2014). *Утицај постконфликтних друштвених промена на свакодневни живот жена на Косову и Метохији – могућности примене методе случаја.* (Необјављена докторска дисертација). Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за социологију.

Михић, И., Зотовић, М., Петровић, Ј. (2006). Социодемографске карактеристике породице, подела посла у кући и васпитни стилови родитеља у породицама на територији Војводине. *Педагошка стварност, ЛИИ, 1-2,* стр. 118–134.

Михић, В., Зотовић, М., Петровић, Ј. (2007). Стресна искуства у одрастању и афективна везаност адолесцената. *Психологија, 40 (4),* стр. 527–542.

Михић, И., Петровић, Ј. (2009). Перцепција квалитета односа унутар породице – искуство адолесцената из Србије. *Примењена психологија, 2(4),*стр. 369–384.

Михић, И. (2012). Моделовање родитељске улоге оца: искуство у породици порекла и укљученост оца. *Зборник Института за педагошка истраживања, 44(2),* стр. 332–348.

Палант, Ј. (2009). *СПСС: приручник за преживљавање-поступни водич кроз анализу података помоћу СПСС-а за Windowc (верзија 15).* Београд: Микро књига.

Пирковска-Петровић, К. (1991). Један модел за испитивање васпитних ставова родитеља. *Психологија, 1-2,* стр. 170–180.

Петровић, Н. (2001). *Путеви изучавања ауторитарности.* Београд: Задужбина Андрејевић.

Попадић, Д.,& Биро, М. (1999). Аутостереотипи и хетеростереотипи Срба у Србији. *Нова српска политичка мисао, ВИ, 1-2,* стр. 33–56.

Попадић, Д. (2004). Корени етноцентризма, у С. Михаиловић (ур.): *Млади заљубљени у транзицији.* Београд:Центар за проучавање алтернатива, стр. 95–118.

Солеша Гријак Ђ. и Ердеш Кавечан, Ђ. (2012). Васпитни стил родитеља и квалитет односа између браће и сестара у одраслом добу. *Психички раз-*

вој менталної здравља и рад, зборник радова. Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, стр. 66–75.

Steinberg, L. and Morris, A. S. (2001) Adolescent development, Annual Review of *Psychology, vol. 52, issue 1*, p 83–110.

Steinberg, L. (2002) . *Adolescence, sixth edition*, Boston, McGraw Hill, 538 pp

Тодосијевић, Б. (1999). Релације између породичног функционисања и ауторитарности. *Личност у вишекултурном друштву, Вол. 3,* стр. 195–213.

Требјешанин, Ж. (2008). *Представа о детету у српској култури.* Београд: Софос.

Франц, Р., Ивичић, И., Шакић, В. (2009). Облици домољубља и израженост хрватског националног идентитета. *Друштвена истраживања, бр. 3 (101),* стр. 393–415.

Hofstede, G. (1986). Cultural differences in teaching and learning. *International Journal of intercultural relations*, 10(3), 301–320.

Чичкарић, Л. (2004). *Друштвена транзиција и улоїа породице у процесу политичкесоцијализације – интерїенерацијска студија у Србји.* (Необјављена докторска теза). Универзитет у Београду, Филозофски факултет.

Шибер, И. (1998). *Основе политичке психолоїије.* Загреб: Политичка култура.

Шрам, З. (2002). Димензије етноцентризма и национална припадност. *Друштвена истраживања, бр. 1 (57),* стр. 1–22.

Шрам, З. (2004). Вредност и девијантно понашање младих, у: С. Михаиловић (уред.): *Младизаїубљени у транзицији.* Београд:Центар за проучавање алтернатива, стр. 65–93.

Шрам, З. (2010). Етноцентризам, перцепција пријетње и хрватски национални идентитет. *Миїрацијске и етничке теме, (26, 2),* стр. 113–142.

Miljana S. Pavićević
University of Priština with temporary head-office
in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy

Danijela S. Petrović
University of Belgrade
Faculty of Philosophy

Summary

THE CORRELATIION BETWEEN PARENTS' EDUCATIONAL ATTITUDES AND ETHNOCENTRISM AMONG ADOLESCENTS

The paper discusses the contribution that family upbringing has on the development of ethnocentrism among adolescents. This study included 345 respondents from Kosovo and Metohija of Serbian nationality. The following instruments were used for data collection: a scale for assessing educational attitudes of parents (Kodžopeljić, 2009) and the Scale for the assessment of ethnocentrism (SRAM, 2010). The research results show that adolescents exhibiting the highest level of national homogenization, and that according to their procenidominantan educational attitude of their parents cold-limiting. Correlation analysis is utvrđenanajveća association (r = is 0. 35) between the confining upbringing father and national superiority or bias and ethnic exclusion and prejudice. On the other hand, the highest correlation (r = is 0. 37) was found between mothers and cold upbringing national homogenization, as well as between confining education of mothers and ethnic exclusion and prejudice. Also, the correlation of medium intensity (r = is 0. 30 = r is 0. 49) exist between a cold upbringing mothers and ethnic exclusion and prejudice (r = is 0. 30); mothers and permissive upbringing national homogenization (r = is 0. 35); confining education of mothers and national superiority or bias (r = is 0. 35). In addition, regression analysis showed that parental attitudes mother significant predictors of all four aspects of ethnocentrism, while the educational attitude father a significant predictor only one aspect of ethnocentrism and national superiority or bias.

Key words: ethnocentrism, education, attitude.